

Я обіцяю тобі волю
Лоран Гунель

Життя Сибіль Ширдон почало руйнуватися, наче картковий будиночок. Начальник поставив перед фактом: лише десять днів, щоб зберегти робоче місце, інакше – звільнення. Того ж вечора коханий чоловік Сибіль сказав, що їхні стосунки вичерпали себе. Вона була немов затиснута в лещатах болю, страху та відчаю. Їй не залишалося нічого іншого, окрім як звернутися до... загадкового члена братства таємного ордену. Кажуть, він успадкував знання предків про функціонування людської психіки й здатен змінювати життя. Заманлива перспектива, авжеж? Сибіль вирішує ризикнути. Та чи стане їй сил розірвати всі кайдани, віднайти себе й схопити за крила омріяну волю – бути собою?..

Лоран Гунель

Я обіцяю тобі волю

Відбути справжню мандрівку, омитися в купелі Молодості – це не означає перелетіти до невідомого царства природи, це означає розжитися на інші очі, бачити Всесвіт очима якоїсь іншої людини, очима сотні інших людей, побачити сто світів, які вони бачать і одним з яких кожен із них є.

Марсель Пруст[1 – Укр. пер. Анатолія Перепаді 2001 року: Марсель Пруст. Полонянка. Цикл «У пошуках утраченого часу». (Тут і далі прим. пер.)]

Присвячується Забет та Едмону

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Published by arrangement with Lester Literary Agency

Перекладено за виданням:

Gounelle L. Je te promets la liberte: Roman / Laurent Gounelle. - Calmann-Levy, 2018. - 348 p.

Переклад з французької Юлії Кузьменко

© Calmann-Levy, 2018

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2020

1

Ліон, Франція, 8 грудня 2017 року

По-осінньому теплий надвечірок.

Оповиті імлюю узбережжя Рони купалися в променях призахідного сонця. Усе завмерло – жодного поруху вітру в порослих чагарником пустирищах. Неймовірний острівць природи обабіч середмістя.

На набережній, за металевою огорожею, зібрався натовп метрах у п'ятнадцяти від річки. Із посвідченням журналіста Семові Бреннану вдалося проштовхнутися до жінки, з якої не зводили очей усі присутні. Він знав Сибіль Ширдон: років десять тому, невдовзі після того, як влаштувався в «Ньюсвік», брав у неї інтерв'ю. Відтоді він мотався Європою, висвітлюючи для журналу культурні події або готуючи репортажі на актуальні теми. За будь-якої нагоди старався потрапити у Францію, бо вільно говорив французькою.

Цього тижня, за браку гарячих новин, Сема відправили в Ліон готувати матеріал про щорічну подію, яка приваблює дедалі більше гостей із чотирьох куточків Європи. Ліон, а за часів Римської імперії – Лугдунум, чи то фортеця Луга – бога світла... От світло Ліон і прославляє на цьому вечірньому святі, яке щороку влаштовується вже понад 150 років. Традиційно ввечері восьмого грудня ліонці виставляють на підвіконня свічки й огорнене темрявою місто мерехтить тисячами вогників. Чарівну атмосферу вечірнього міста довершує барвиста підсвітка на пам'ятниках.

За кілька годин до збориська на набережній Семові зателефонувала асистентка редакції Дженніфер.

– Семе, ти ще в Ліоні?

- Авжеж.

- Уяви, Сибіль Ширдон теж.

- Ширдон у Ліоні?

- Інфа від знайомої із CNN - у неї був ексклюзив на телебаченні. Сибіль Ширдон приїхала подивитися на підняття корабля-ресторану, на якому починала кар'єру. Вона до причалу прилетить о п'ятій гелікоптером CNN.

- Як це «підняття»?

- Виявилося, корабель на дні Рони вже 50 років, а тепер міська влада вирішила очистити річку, тому піднімають. Співробітники мерії потурбувалися повідомити прес-аташе Ширдон, і співачка захотіла побувати на події, попри рекомендації лікаря.

- Окей, біжу.

- Якщо пощастить, будеш єдиним представником преси.

Стареньку пані посадовили у величезний обшитий червоним велюром фотель у стилі Людовика XV, над яким попрацював Старк[2 - Філіпп Старк - французький дизайнер інтер'єрів.]. Вона сиділа на причалі, як королева на троні. Незважаючи на похилий вік і слабе здоров'я, Сибіль усе ще випромінювала особливу ауру й мала незрівнянну харизму.

Свого часу Сибіль Ширдон була однією з найвпливовіших жінок у світі. Вона пройшла неймовірний шлях і прожила незвичайне життя. Метиска, дочка французенки та ефіопа із Джибуті, здобула міжнародну славу співачки, а пізніше стала кіноакторкою. Її обожнював увесь світ, вона підкорила Голлівуд, але відрізнялася від інших зірок. Не чванилася, завжди трималася як людина вільна, не скута рамками ані продюсерів, ані журналістів, ані іміджу, ані навіть успіху. Настільки вільна, що одного дня покинула все в zenіті слави й присвятила себе міжнародному фонду підтримки дитячої освіти. Сибіль напrawdę віддавалася цій справі, і фонд був не таким, як в інших зірок, що займаються гуманітарною діяльністю, аби уславитися, чи кружляють планетою приватними літаками, нещадно забруднюючи повітря і вдаючи, ніби борються із глобальним потеплінням.

Сибіль Ширдон була цілісною особистістю, завжди діяла послідовно. І цим вражала людей. Безліч приватних благодійників та організацій, довіряючи їй, фінансували фантастичні проекти по всьому світу.

Дочекавшись, коли журналіст CNN закінчить із запитаннями, Сем і собі підійшов до Сибіль Ширдон представитися:

- Мабуть, ви не пам'ятаєте мене...

- Аякже, пам'ятаю! Ви брали в мене інтерв'ю на конгресі фонду 2008 року.

Сем усміхнувся. Зазвичай розбещені славою знаменитості не звертають уваги на інших.

Попереду височів величезний портовий кран, огорнений серпанком і променями призахідного сонця. На причалі височенний підйомник, з якого звисали гігантські коліщата, скидався на поплямованого іржею металевого жука.

Біля крана юрмилися чоловіки у жовтих касках. Дехто теревенив, а решта мовчки втупилася в темні води річки. На краю надувного човна сиділи дайвери в блискучих чорних комбінезонах, що мерехтіли в сутінках, і лаштували на спини жовті балони. Потім перехилилися, і річка беззвучно їх поглинула.

– Накрийтеся, змерзнете, – мовила до Сибіль жінка, яка стежила за нею, ніби господиня за молоком на плиті.

Певно, доглядальниця...

Жінка простягнула шаль, але Сибіль усміхнулася й жестом відмовилася.

Раптом кран запрацював, оглушливо загудівши, і гомін умиць стих – усі прикипіли поглядами до Рони.

Чоловік у бежевому плащі, – судячи з усього, керівник операції з підняття судна – давав розпорядження.

Оператор CNN фільмував.

Сибіль Ширдон видавалася спокійною і розслабленою, однак її й без того іскристі очі заблищали, коли із сумних вод річки виринув закутий у ланцюги корпус корабля. Він був немов велетенський кит у тенетах, що, налягаючи всією масою, борсається в останній спробі визволитися від кривдників.

Ланцюги скреготіли під непомірною вагою. Долинув запах мокрої деревини й річкової твані.

Доглядальниця, стоячи за кілька метрів від фотеля старої пані, занепокоєно спостерігала за емоціями на обличчі ввіреної під її опіку жінки.

– Стоп! – вигукнув чоловік у формі кранівника, піднявши руки. – Поворот на 180 градусів!

Фотограф «Ньюсвіку» активізувався: фоткав рештки судна так, щоб Сибіль Ширдон була на першому плані.

За декілька хвилин обліплене намулом судно, з якого скрапувала на причал вода, зависло в повітрі. Кран поволі опустив вантаж на масивні дерев'яні палі, і вивільнені ланцюги забряжчали. Мотор стих, запала тиша. Піднятий із дна корабель виглядав велично.

Сем пильнував реакцію старенької пані, яка мовчки дивилася на величезний каркас на причалі: вочевидь, видовище її схилювало.

Журналіст підійшов до Сибіль і присів навпочіпки, щоб бути на її рівні.

– Упізнаєте корабель, пані Ширдон? – запитав він.

Вона всміхнулася, не відводячи очей від решток судна на причалі, і злегка кивнула.

Сем здогадався, що її заповнили тисячі спогадів, тисячі думок. У його голові роїлося достобіса запитань, але він боявся виявити неповагу до її емоцій і вкрасти цю, вочевидь, украй важливу для неї мить.

Він чекав довгих кілька хвилин, перш ніж порушити мовчанку:

– Отже, тут почалася ваша кар'єра співачки.

Сибіль Ширдон знову всміхнулася і заперечила:

– Ні, я б так не сказала!

– Хіба не тут ви давали перші концерти?

Вона похитала головою.

– Ні, але тут перевернулося мое життя.

Доглядальниця не зводила із Сема очей: здавалося, один хибний крок із його боку – і вона накинеться. Фотограф невтомно клацав фотоапаратом.

– Можете розповісти детальніше?

– То було на початку 1960-х років. А точніше, у... 1964-му. Я працювала на цьому кораблі – кораблі-ресторані, де був піано-бар і ввечері проводилися концерти. Я керувала командою працівників на борту, але в мене нічого не виходило. Проте без цього провального досвіду мое життя ніколи б не склалося так, як склалося.

Вона закашлялася. Кашель кепський. Сем не стримався й стурбовано позирнув на доглядальницю, та, зустрівшись із нею поглядом, одразу пошкодував: вона виструнчилася, і Сем зрозумів, що мимоволі нагадав про її місію.

Аж тут до Сибіль Ширдон підійшов керівник операції з підняття корабля в забризканому мулом бежевому плащі.

– Пані, – сказав він, – хлопці зйдуть на борт корабля. Звісно, ми не можемо запропонувати вам до них приєднатися: ви ж розумієте, якісь елементи можуть обвалитися...

– Так, розумію.

– Але ми будемо знімати відео і потім покажемо вам запис, якщо хочете.

– Чудово!

– Чи є якась зона на кораблі, яку б вам найдужче хотілося побачити? Ми тоді знімемо, якщо вийде.

Вона на кілька секунд замислилася, похитуючи головою, аж тут очі її заблищали.

– Я б хотіла побачити рояль чи те, що від нього залишилося, якщо за всі ці роки вода його не знищила.

Чоловік зобразив розуміння на лиці:

– Дуже добре, пані, я передам ваше прохання. Де він стояв?

– У великій залі, де проходили концерти. Чорний кабінетний рояль. Ви його не прогавите.

– Гаразд, – відказав чоловік і пішов.

Кілька секунд Сем мовчки дивився на Сибіль Ширдон і нарешті мовив:

– Здається, цей рояль мав для вас велике значення.

Вона задумливо кивнула. Вуст торкнулася ледь помітна ностальгійна посмішка.

– Він був свідком мого падіння і відродження. Під його акомпанемент я вперше наважилася співати на сцені. Це ще був не концерт, та я відважилася виступити – от що головне. А все завдяки молодому піаністові. Він був ірландцем – як і ви, мабуть. Щовечора, коли клієнти розходилися, грав власну композицію – чуттєву, меланхолійну...

Сем помітив на очах Сибіль сльози.

Доглядальниця занепокоїлася, насупилася й демонстративно позирнула на годинник.

– Як його звали? – поцікавився Сем.

Мовчання.

– Жеремі Фланеган. Потім ми втратили зв'язок. Багато років по тому моя подруга казала, що бачила його в нью-йоркському піано-барі. Я туди телефонувала, намагалася знайти Жеремі, але він якраз змінив роботу і не лишив адреси. Отак і минає життя, вічно бракує часу подякувати тим, хто, сам і не підозрюючи, відіграв вирішальну роль у нашому існуванні на Землі... Завдяки цьому музикантові я наважилася співати. Він сказав мені прості слова, але тоді, коли я найбільше їх потребувала: «Ти зможеш». Мені треба було це почути. Хтось мав мене підбадьорити, дати «зелене світло». Два слова перевернули все моє життя.

– Можна сказати, що він заклав підвалини вашої кар'єри?

Сибіль хитнула головою.

- Та ні, все ж ні, хоч він дуже вплинув на мене.

Сем побачив, як двоє піднімаються на місток колишнього корабля-ресторану.

- Взагалі-то, - додала Сибіль після паузи, - мое життя перевернула інша людина. Інший чоловік.

- Інший чоловік?

Сибіль Ширдон надовго занурилася в себе. У задумі всміхалася і нарешті мовила:

- Таємничий чоловік. Минуло 50 років, а він так і лишається для мене таким - таємничим.

Сем відчув, що це унікальна нагода, яку не можна прогавити.

- Розкажіть мені все.

- Ого! Отак прямо все... На це піде не одна година. Це довга історія...

Після цих слів вона зайшлася кашлем. Напад усе не припинявся.

Доглядальниця підхопилася.

- На цьому зупинімося, пане Бреннане.

- Але ж... ми тільки почали.

- Я почула про кілька годин. Про таке й мови бути не може.

- Нам лише...

- Прошу вас, не наполягайте. Ходімо, Сибіль. Вам треба відпочити в наметі, й можна вилітати.

Доглядальниця підхопила за руку стареньку, яка марно боролася з кашлем, і допомогла їй підвестися.

- Відпочивайте скільки треба, - гукнув Сем, стараючись, щоб це прозвучало безтурботно. - Продовжимо, коли захочете. Поговоримо спокійно.

Журналіст простежив за ними поглядом: вони подалися до оздобленого міським гербом намету, напнутого віддалік на причалі.

За 15 хвилин до намету підійшов керівник операції з підняття судна. Сем поквапився до нього і простягнув візитівку.

- Сем Бреннан, «Ньюсвік».

- Жак Верже.

Верже пропустили в намет, а Сем і собі прошигнув досередини.

Сибіль Ширдон сиділа у фотелі біля розкладачки, де, мабуть, відлежувалася.

– Маю перший відеозапис, – сказав Верже, помахуючи планшетом. – Ми все-таки не знайшли рояля. Певно, він розвалився на окремі частини, а хвили їх рознесли.

– Ви зробили все, що могли, – відповіла Сибіль із силуваною посмішкою.

Та Сем бачив, що вона приховує смуток.

Разом з усіма він подивився запис на планшеті, визиравши з-понад плеча доглядальниці. Усередині корабель сильно пошкодився. Стіни вкрилися мулом, водоростями та іншими водними рослинами, що жалюгідно звисали звідусіль.

Глядачі побачили перше приміщення – майже порожнє; потім друге – завалене розтрощеними меблями. Услід за камерою «спустилися» сходами. Брудні сходинки ледь проглядалися в темряві. Потім «зайшли» в тісне приміщення, що, мабуть, було каютою; «потрапили» у простору залу із понівеченою апаратурою, що мала апокаліптичний вигляд. «Піднялися» сходами нагору, до кабіни управління, зусібіч обліпленої підводною рослинністю, «рушили» далі, до темного коридору, що вів до великої зали. Оглянули стару барну стійку, що вкрилася тванню, столики й перевернуті стільці, ілюмінатори – деякі без шибок, деякі з шибками, каламутними від твані. Кілька рибок, що мимохіть стали в'язнями затонулого судна, розпачливо борсалися на прогнилій підлозі.

Краєм ока Сем стежив за Сибіль: вона була занурена в себе й уважно роздивлялася рештки корабля на екрані.

Коли запис добіг кінця, ніхто не вимовив ані слова, атмосфера була гнітюча.

Сем наважився порушити мовчанку.

– Мені б дуже хотілося взяти у вас інтерв'ю і дізнатися про ваше життя на борту цього корабля. Розкажіть мені про період вашого становлення. Особливо цікаво почути історію про таємничого чоловіка, якого ви згадували...

Підтвердивши побоювання журналіста, замість старої пані озвалася доглядальниця. На таке інтерв'ю потрібно багато годин, нагадала вона, а це абсолютно неможливо; довелося б розтягнути розмову на кілька днів, та не може бути й мови, щоб пані Ширдон ночувала деінде, окрім свого будинку в Комо; стан здоров'я їй не дозволяє, і так далі в тому ж дусі.

Сем навіть не пробував сперечатися.

Утрутився журналіст CNN – поставив кілька запитань.

За чверть години загудів пропелер гелікоптера, лопаті розсікали повітря, війнуло керосином.

Сибіль Ширдон тепло попрощалася із Семом і журналістом CNN, помахала групі людей, що зібралися за металевою огорожею, і піднялася на борт гелікоптера.

Гуділо все сильніше, гелікоптер поволі відірвався від землі, розвернувся, здійнявся в небо й загубився в передвечірньому грудневому тумані.

Робітник у жовтому дощовику й синіх чоботях, озброївшись шлангом, заходився поливати судно. Корпусом стікала смердюча твань, потроху оголюючи колишнє жовтувато-зелене забарвлення. Проступила й назва корабля, – певно, колись це був напис позолоченими літерами: «Пігмаліон».

Сем підійшов ближче і запитав у керівника операції:

– Пане Верже, я б хотів зійти на корабель і пофотографувати, для «Ньюсвіку».

Жак Верже похитав головою.

– Це неможливо, ми ще не подбали про заходи безпеки.

– Чи можна потрапити туди пізніше?

– Можливо... точно не скажу.

– Ви маєте мою візитівку. Зателефонуйте, як буде змога.

– Домовилися.

* * *

Комо, Італія, 5 січня 2018 року

Із квадратною головою Сем вийшов із таксі і захряснув дверцята. Він пошкодував, що бовкнув три слова італійською, коли сідав у автівку, бо таксиста прорвало: усю дорогу без угаву теревенив, і його вже було не спинити.

Коли білий «фіат» шез за поворотом обсадженої кипарисами дороги, Сем полегшено зітхнув.

Відновився спокій – лише вряди-годи долинав щебет птахів.

За високими чорними загорожами буйна рослинність затуляла всі споруди. Над головою – небо кольору синього топаза, і, хоч у повітрі відчувалася прохолода, здавалося, що вже весна. Після похмурого Лондона Сем ніби потрапив на іншу планету.

Журналіст натиснув на кнопку відеодомофона. Відчинилася брама, що вела до алеї, обсадженої рододендронами, лавровими деревами й азаліями.

Чоловік витяг фотоапарат і зробив кілька знімків. Цього разу вирішив працювати без фотографа, щоб той не завадив довірливій розмові.

Минув майже місяць відтоді, як корабель-ресторан підняли з дна Рони.

Десь за годину після того, як Сибіль Ширдон вилетіла з Ліона, Семові зателефонував Жак Верже:

– Перепрошую, але ви лишили мені візитівку і просили зателефонувати в разі чого.

– Так-так, авжеж. Що сталося?

– Ми знайшли рояль.

Рояль.

Запізно для зворушливого фото співачки біля інструмента, знайденого після стількох років...

– Він був не у великій залі, – сказав Верже, – а в другій, поряд. До речі, чисте везіння, що він опинився саме там, бо це герметичне приміщення – там, може, була система підтримки життєдіяльності на кораблі. Певно, це судно було призначене для навігації у відкритому морі, а не на річці. Коротше, там утворилася повітряна кишенька, тому рояль лишився сухим і, судячи з усього, в гарному стані.

– Неймовірно!

– І ще одна дивина.

– Яка?

– Там немає струн.

– Не збереглися струни?

– Жодної. У корпусі порожньо – там лиш трохи брунатного пилу на дерев'яній панелі.

– На резонансній деці?

– Так, мабуть.

– Дивно.

– Взагалі-то, нічого дивного. Неймовірно, але логічно. Повітряна кишенька завадила проникненню вологості. Певно, із часом струни поіржавіли, а тоді розсипалися на порошок. Що ж ви хочете, інструмент пролежав під водою понад 50 років...

– Гаразд. Відкладіть його кудись у безпечне місце. Побачимо, що з ним робити.

Та Сем так нічого і не вигadaв.

Пахощі мімози повернули журналіста від цих думок у реальність. Яка краса: січень бує жовтим квітом! Дивовижна Італія!

Сем дочекався виставки Рафаеля в музеї Бергамо, а тоді поїхав у Комо, що в годині їзди звідти.

Вілла співачки Сибіль Ширдон несподівано замайоріла в низовині над блакиттю озера. Старовинна вілла була гарною, але не претензійною. Вохристий фасад із переливами, стіни на кутках і виступи навколо вікон оздоблені камінням, покрівля із теракотової черепиці. Столітні сосни похилилися так, ніби зустрічають гостя реверансом. Усупереч зимі цвітуть камелії.

Відчуття таке, ніби потрапив у ХІХ століття, коли в приозерних віллах Комо шукали захистку митці доби романтизму. Немов духи Ліста й Верді от-от вигулькнуть із закутків.

Сема прийняла усміхнена молода жінка. Мила брюнетка із зібраним у хвіст волоссям і ясними блакитними очима. Вона говорила французькою із милим акцентом. Сема втішило, що не доведеться мати справу із доглядальницею, яка стерегла співачку, мов сторожовий пес.

- Як вас звати? - поспитався він.

- Джулія, - мовила жінка, обдарувавши Сема широкою усмішкою.

Вона провела журналіста до ошатної брукованої тераси, де у великих керамічних горщиках росли помаранчеві дерева.

Сибіль Ширдон не змусила себе довго чекати й тепло зустріла Сема. Вона видалася йому більш розслабленою, ніж у Ліоні. Джулія подала їм на журнальний столик паруючу каву і шоколадні макаруни.

- Отже, ви дуже хочете почути мою історію про життя на борту «Пігмаліона» і зустріч із таємничим чоловіком, якого я згадувала попереднього разу, - уточнила Сибіль, змовницьки усміхнувшись.

- Саме так.

Вона жестом запропонувала йому сісти на білий плетений фотель із великою ніжно-блакитною подушкою.

- Як я вже казала, це довга історія...

Сибіль подякувала Джулії, і та повернулася в будинок.

Сем узяв філіжанку кави, не зводячи очей зі співрозмовниці. Жінка випромінювала спокій. На її вустах усе ще грала усмішка, вона теж умостила в фотелі й замислено вдивлялася в озеро. Очі в неї горіли, і вона почала оповідь:

- У мить зустрічі з тим чоловіком я відчула, що він розуміє в мені те, чого я сама про себе не знала.

Сибіль помовчала й подивилася в далечінь.

Сем пив каву й уважно стежив за жінкою.

– Він відкрив мені таємницю, що перевернула мое життя. Таємницю, якою мені хотілося поділитися з усім світом, щоб усі могли нею скористатися, як я, але він мені не дозволив.

Сем слухав мовчки і навіть боявся ворухнутися – дозволяв собі лиш вдихати свіже повітря і пахощі первоцвітів сезону.

– Ця таємниця дала мені ключ до мого існування, – продовжувала Сибіль рівним голосом. – Розблокувала мені гальма, позбавила страхів і тривог. Це був ключ до мого внутрішнього світу. Він відчинив двері до мого особистісного розвитку. Та передусім той чоловік і його таємниця зробили мене вільною.

Сибіль досі дивилася на озеро, але Сем відчував, що думками вона далеко – за межами озера, ген за горами. Жінка вже була в іншому місці, в іншій епосі...

2

Ліон, 14 червня 1964 року

Час прокидатися.

Настирливий дзенькіт сповістив про настання нового дня.

Я змусила себе розплющити очі й зиркнути на електронний будильник. Це була перша модель фірми «Джаз», яку мій хлопець Натан подарував мені на 32 роки.

Геть сонна, я просунула руки під подушку і ще трішки поніжилася в ліжку, вдихаючи спокусливе тепло м'якої постелі.

Будь мужньою.

Я підхопилася, сіла на ліжку. Здригнулася – у спальні було прохолодно. Чорняві пасма Натанового волосся контрастували на білій подушці. Він досі солодко спав, і мені так кортіло пригорнутися до його теплого тіла.

Йому можна спати ще 15 хвилин, не займай його.

Сяк-так я змусила себе вислизнути з ліжка. Вимкнула другий будильник, який мав спрацювати за п'ять хвилин, якщо перший раптом дасть збій. Старий добрий механічний будильник, який ніколи не підводить.

Я посовала ногами в пошуку капців, але знайшла тільки Натанові. Вирішила їх позичити, бо не хотіла відчиняти фіранки й будити його ранковим світлом. Намагаючись вийти зі спальні беззвучно, я прокралася до ванної. Якщо, вставши не на ту ногу, матимеш поганий день, чого ж очікувати від дня, який почався у не своїх капцях?

Тремтячи від холоду, я прийняла душ, бо вода постійно перемикалася із теплої на холодну. Справжній контрастний душ! Наш бойлер «здох» кілька тижнів тому, а я ніяк не могла добитися ремонту від орендодавця. Старий скнара миттю змінював тему, щойно я зверталася із цього приводу.

Я трохи обсохла в шовковистому пеньюарі і вбралася у запашний свіжовипраний одяг.

На кухні булькала й парувала кавоварка, і от увійшов Натан, – видно, не в гуморі.

– Це ти взяла мої капці?

– Вибач, не хотіла тебе будити й шукати свої.

– Якби вони завжди були на місці, шукати б не доводилося, – буркнув він.

Про мене, докір був несправедливим. Натан вважав, що лад у домі має відповідати чіткій логіці, і будь-які порушення сприймав за брак розуму.

Мешкали ми у двокімнатній квартирі на схилі Круа-Русс. Це була колишня майстерня каню, яку, подібно до багатьох інших, переробили в житлове приміщення, коли підприємства ліонського шовку збанкрутіли. Вузька квартирка із високими стелями й спальнею в мезоніні дивувала наших друзів оригінальним плануванням, але взимку її годі обігріти. Нераціонально, казав Натан.

Я вийшла на роботу раніше, ніж зазвичай, і здивувалася незвичній для червневого дня прохолоді надворі.

Натан буде на кораблі ближче до полудня. Він ще вчився: писав докторську дисертацію з наук і технологій мистецтва. Такий диплом обіцяв працевлаштування на найвищому рівні... Я взяла його на роботу офіціантом із частковою зайнятістю й приховала від усіх наші стосунки. Та невдовзі пошкодувала: брехня могла вийти мені боком, бо навіть дорого обійтися.

Я вічно боялася, що хтось нас викаже, звинуватить мене. Натан, звісно, нікому анічирк: він був мовчазним інтелектуалом, що, як то кажуть, забув язика в роті. Але я боялася, що нас побачать разом. Гуляючи містом у вільні вечори, ми уникали району, де був пришвартований корабель, а також місць, де мешкали працівники, – я подивилася всі адреси. Я не дозволяла Натанові привселюдно обіймати мене за талію чи тримати за руку. Жахалася самої думки про те, що мене побачать у його товаристві в неробочі години. Було так прикро: наше особисте життя стало зовсім іншим, а все через те, що я надумала взяти свого хлопця на роботу.

Як і щоранку, я звернула на вулицю Терм і сіла на фунікулер, що сполучав район Круа-Русс зі старими кварталами попід схилом.

Зазвичай я приходила на корабель пізнього ранку, але того дня домовилася про ранню зустріч зі страховим агентом – щоб переукласти угоду.

Кількома місяцями раніше я влаштувалася на корабель-ресторан торговою агенткою для організації заходів: весіль, вечірок, фуршетів тощо. Я мала налагоджувати зв'язки із місцевими підприємствами, яких могли зацікавити святкові заходи на борту. Новачкам щастить, і всього за два тижні я уклала дві успішні угоди поспіль, які звалилися мені мов сніг на голову, без жодних зусиль із мого боку. Власника корабля це так вразило, що він призначив мене директоркою. Для мене це була велика несподіванка. Я була геть не готова, а чесно кажучи, не компетентна для такої роботи. Та фінансові ресурси не дозволяли власникові найняти досвідченого фахівця. Корабель був нерентабельним, і банківський кредит з кожним днем нещадно тиснув. Без сумніву, від такого підвищення не відмовляються, і я сприйняла його як унікальний шанс у житті, рідкісну можливість, але й також як серйозний виклик. Адже це був виклик для мене – людини, абсолютно не підготовленої до директорської посади. Зі своєю командою я почувалася незатишно в новій ролі. Ба більше, мені катастрофічно бракувало впевненості в собі, і стосунки з підлеглими не клеїлися. Я вибрала своїм фахом торгівлю не за покликанням, не за природним хистом, а радше як терапію.

У вагон фунікулера зайшов жебрак і після короткого звернення пройшовся між пасажирами, простягаючи капелюха. Він не видавався нещасним. Я була певна, що він брехав, прикидався знедоленим. До того ж був молодим, та й не калікою. Супермаркети, які в Ліоні тоді тільки-но з'явилися, брали всіх без розбору клеїти етикетки і розкладати товари по полицях. Роботи вдосталь, аби бажання... Зарплатня в мене була маленька, і не могло бути й мови, щоб подавати милостиню.

Я не зводила із нього очей, поки він під гуркіт фунікулера ходив від пасажира до пасажира й випрошував гроші. Мені зробилося лячно, аж він дійшов і до мене:

– Знайдеться копійчка?

Хмуро втупившись у мене, жебрак рішуче простягнув капелюха.

Я хутко дістала гаманець і кинула півфранка – боялася, ще раптом нападе, як відмовлю.

Нарешті я вийшла на свіже повітря і швидкою ходою дісталася за чверть години до корабля-ресторану, пришвартованого на пристані Сони в історичному центрі Ліона – Прескілі. Ідеальне розташування: між пішохідним мостом Палацу правосуддя і мостом Бонапарт. Корабель знімався з якоря, тільки коли організовувалися круізи з обідами й вечерею. Причал був унизу набережної Селестинців, і гул машин не долинав до корабля. Увечері можна було милуватися дивовижними вогниками Старого Ліона й базилікою Фурв'єра на другому березі річки.

«ПігмаЛіон» був старим судном і конче потребував ремонту. На гарному жовтуватому-зеленому корпусі подекуди лущилася фарба; на переробленому в терасу містку, що подовжував зашклену велику залу ресторану, не завадило б відполірувати паркет із червоного дерева – геть подряпаний і затертий. Та й у самій залі – провести ремонт і освіжити декор. Темні обшиті деревом стіни виглядали сумно – можна було освітлити, а краще перефарбувати.

На співбесіді власник корабля захоплено розповідав мені ремонтні плани, але відтоді анічогісінько не змінилося. Шкода, бо корабель мав свій шарм, немов старовинна будівля, якій потрібна лише реставрація, щоб перетворитися з розвалини на будинок у вінтажному стилі.

Ледве перейшовши через трап, я зіштовхнулася із нашим різноробом, що цілісінький день лагодив несправності, а їх у нас вічно було достобіса. Він стояв на колінах перед скринєю з рятувальними колами.

– Доброго ранку, Боббі, – привіталась я.

– Доброго ранку, Сибіль. На тебе чекає якийсь пан, он там, – мовив він і кивнув на низенького чоловіка в бірюзовому костюмі, що сперся на поруччя.

У ті часи директорів ще не прийнято було називати на ім'я, а тим паче тикати, проте всі мої співробітники із легкою душею саме так і зверталися до мене. Я починала як їхня колега, і вони не могли позбутися цієї звички. Я підозрювала, що дехто навмисне ускладнював мені й без того нелегке завдання, поки я силкувалася утвердити свій авторитет. Але не Боббі. То був добряк, що й мухи не образить. Високий кремезний брүннет сорока років із великою головою й обличчям, припухлим від зловживання алкоголем та безмірного поїдання чипсів. Він страждав від морської хвороби і виявив, що чипси для нього як антидот. Усі знали, що він прикладався до пляшки, чи радше пляшок, які необачно ховав де прийдеться. На кораблі на це заплющували очі, адже Боббі нікого не займав. Та зрештою алкоголь, мабуть, послабив йому мозок, і всі вважали його бевзем. Я здогадувалася, що він свідомо підтримував таку репутацію, аби йому дали спокій. Він був із тих, що ніколи не сперечаються і завжди чинять по-своєму.

– Замінюєш замок на скрині? – спитала я.

Я неодноразово просила його розібратися із дверима вбиральні для відвідувачів, що погано замикалися, та все дарма.

– Ага, застрягає.

– Он як.

Мені було начхати, що замок на скрині застрягає, але читати нотації не хотілося, бо ще вважатиме несправедливою керівницею, а то й узагалі стомиться від докорів і покине нас. Боббі був нам потрібен – знав корабель як свої п'ять пальців і пам'ятав усі механізми до найменшої пружинки. Незамінна людина. Така втрата була б катастрофою.

– А із замком у вбиральні розберешся?

– Ага, розберусь, – відказав він, як і щоразу, коли я зверталася із цим питанням.

Я розуміла, що годі сподіватися. Він ніби й весь час був чимось зайнятий, та здебільшого дурницями: таке враження, що завжди брався до найменш важливих і найменш нагальних справ.

Я потисла руку страховикові в костюмі.

– За п'ять хвилин я у вашому розпорядженні, – сказала я йому. Якраз устигну обійти всю команду і привітатися з кожним. – Я швидко.

– Прошу, я не поспішаю.

Двері моєї каюти були відчинені, і звідти долинав голос Шарля – власника корабля. Він говорив по телефону. Бос щодня з'являвся на борту, годину чи дві сидів у своєму кабінеті (інколи в моєму, бо тільки там був телефон), а тоді йшов у своїх справах у місті.

Я зазирнула й помахала йому рукою.

– Запевняю вас, – казав він у слухавку, – я два тижні тому передав фінансові документи директору банку, а він пообіцяв дати відповідь за тиждень...

Засмаглий, сивоволосий, у потертому, але елегантному одязі, Шарль був привабливим чоловіком, що чудово почувався у свої шістдесят. Він походив зі старовинного роду ліонських аристократів. Як молодший син успадкував після смерті батьків корабель і переробив на ресторан. До того він ніколи в житті не працював, але розтринькав чи не весь спадок і розраховував, що судно його прогодує. Справи йшли кепсько, і Шарль сподівався, що я надолужу його промахи і закрию дірки в бюджеті, які йому дошкуляли. Він був чоловіком поштивим і за посмішкою приховував катастрофічність ситуації від усіх, та й від самого себе.

Я швиденько обійшла команду.

Побачивши мене іздалеку, Катель, як завжди, накинулася із питаннями. У такі миті я напружувалася. Висока й струнка тридцятирічна фарбована білявка добре знала, що має чудову фігуру, і вміла нею хизуватися. Молода кар'єристка завідувала рестораном. Під її керівництвом були всі офіціанти, які захоплювалися її професійністю. Мене б це тішило, якби не підозри, що вона націлилася на мою посаду. Шарль узяв Катель на роботу невдовзі після мене і аж трусився від сексуального потягу до неї. Він розхвалював їй вакансію, наобіцявши «золоті гори», зокрема сказав, що після модернізації судно стане розкішним.

Катель навісніла, що мене призначили директоркою, у той час як вона не поступалася мені ані освітою, ані компетентністю. За будь-якої нагоди вона давала зрозуміти, що мені не місце на цій посаді, а я й сама сумнівалася.

– Ти не подумала попрохати Марко, – сказала вона мені начальницьким голосом, – щоб не горлав у мікрофон, коли оголошує відправлення?

– Так, я йому скажу...

– Пасажири щоразу підстрибують, мов ужалені, а нібито ж приходять до нас розслабитися.

Лоцман Марко був неотесаним чолов'ягою років шістдесяти, від якого гидко відгонило маскулітність. Він мене лякав, і я певна, що Катель це завважала: вона регулярно штовхала мене в його «пазурі», вимагаючи обговорити те чи те питання і знаючи, що я не буду цього робити. Їй бракувало розуму вигадати привід, від якого мені не відкрутитися. Така була в Катель улюблена розвага – доводити мою некомпетентність.

– І ще одне, – додала вона. – Треба, щоб ти прийняла рішення про Натана. Ми довго не протягнемо із цим неумійком.

Я намагалася вдати байдужість. Вона добре знала, що це я його найняла, хоч, слава Богу, про наші стосунки їй було не відомо. Звісно, він був не найкращим офіціантом, але й не найгіршим. Нарікаючи на некомпетентність Натана, Катель лиш зайвий раз наголошувала на моїй.

– Вибач, мушу бігти, мене чекають, – сказала я, вказуючи на заскоченого зненацька страхового агента, що хтиво зиркав на сидниці Катель.

Я пішла, картаючи себе: «І нащо я перепрошувала? З якого дива виправдовуюся перед нею?»

Я мимоволі зненавиділа Катель, і моя антипатія наростала через заздрість: я заздрила її самовпевненості й напористості, а саму мене гризли сумніви, страхи й вагання. Наша несхожість повсякчас нагадувала мені травматичний досвід у підлітковому віці. Я запросила до себе подругу з ліцею, і, коли вона пішла, тато захоплено нахвалював: «Такий сильний характер!» Я страшенно засмутилася і потай побивалася: «А я? Що ж я зробила не так? Чому не обдарована такою силою?»

Я поспіхом продовжила обхід команди, ковзаючи рукою поруччями, пошерхлими від перефарбовувань білою фарбою по іржавому металу.

У кімнаті для відпочинку було порожньо. У раковині – гора брудних чашок від кави. Мене це страх як дратувало. Чому вони не мийть горнятка одразу? Це ж елементарно... Так і підмивало грюкнути кулаком по столу і дати їм прочухана, та менше з тим – не буду кидатися на людей. Вивести винних на чисту воду було елементарно, адже горнятка були особистими – у кожного свій малюнок. Та я не хотіла брати на себе роль поганого поліцейського.

У залі-ресторані, де в обшиті темним деревом стіни були вбудовані ілюмінатори, я привіталася з офіціанткою. Вона накривала столи до сніданку. Білі скатертини, приховуючи потерті стільниці, навіювали ілюзію розкоші й комфорту.

Далі я зустріла бармена Джефа – мого безпосереднього підлеглого. Миршавий, білявий, ходячий клубок нервів, та водночас закоренілий оптиміст. Джеф слухав регі й натирав до блиску раму барної дошки, де красувалася фраза дня:

- Доброго ранку, Джефе.
- Привіт, Сибіль!
- Знаєш, клієнтів навряд розсмішить твоя фразочка на дошці.
- Сибіль, не парся.

Джеф умів створювати в барі особливу атмосферу, за якої клієнти почувалися затишно й замовляли більше, а от із почуттям гумору в нього не склалося, і ця його вада псувала репутацію закладу.

Крім того, Джеф кепсько підтримував у барі лад: часто лишав брудні келихи на стійці і не встигав приймати замовлення, вигадуючи дурнуваті жартики.

Я ніяк не могла змусити його виправитися. Щоразу як наважувалася заговорити про це, Джеф захищався псевдораціональними аргументами, на які я не годна була одразу відповісти: контраргументи завжди спадали на думку запізно, коли я поверталася до себе в каюту. Він так вправно давав відсіч, що я впадала в ступор.

Штовхнувши двері в кухню, я побачила Родріге, який нарізав м'ясо. Готувалися й парували страви, розносячи пахощі приправ і смаженої цибулі.

- Доброго ранку, Родріге.
- Доброго, Сибіль.

Кухареві було близько сорока. Чорняве розкуйовджене волосся, сумовитий погляд, велике черево. Шеф наш був вельми чутливим чоловіком: часом здавалося, що він цілковито в полоні сумних дум. Він був обдарованим, знався на оригінальних поєднаннях смаків, але, занурившись у своє творіння, нерідко втрачав лік часу. За таких okazій виходила з ладу вся система обслуговування... А через те, що Родріге був таким вразливим, я не могла йому дорікати – на будь-яке зауваження він страшно ображався. Навіть коли я підключала всю тактовність і надзвичайно завуальовано натякала, що трішечки занепокоєна обслуговуванням, він хмурнів так, ніби я сповістила, що його стратять на гільйотині. Тоді Родріге замикався в собі, як примхливий митець, якого всі покинули і ніхто не розуміє, і, набравши нещасного вигляду, гірко нарікав, що я вважаю його нездаром. У такому разі він працював ще менш ефективно, позаяк куховарство відходило на другий план, порівняно з пережитою драмою в наших стосунках.

Ще одна проблема, з якою я не могла дати ради, стосувалася його щоденних перлів у меню. Звісно, це були поетичні назви, але не описові й не рекламні: «Дошова неділя» могла передувати «Печальному понеділку». Не кращими були й назви страв: до гратену «Журба» пропонувався часниковий соус «Меланхолія».

Найтяжче доводилося на весіллях, позаяк нашому кухареві щастя молодят неодмінно навівало болісні спогади про дружину, яка його покинула. Якось я, зібравши волю в кулак, попрохала його змінити назву першої страви, яку він охрестив «Солодкою ілюзією».

– Чи не міг би ти придумати щось веселіше? – мовила я.

– А що тут сумного?

– Ну, це сумно, коли на десерт подають мармуровий кекс у шоколаді «Чорне дзеркало»... Постав себе на їхнє місце, це ж весілля, вони хочуть бути щасливими, тішитися.

– А що ти пропонуєш? Телятину «Маренго-іго-го»?

Він стенив плечима і висловив ще якісь міркування про те, що щастя в глибокій меланхолії, радше ніж у поверхових веселощах.

Після цього Родріге відгородився від мене непорушною мовчанкою, і я була змушена піти. Більше я не наважувалася повертатися до цієї теми.

Цього разу він був у доброму гуморі, і я його підбадьорила.

– М-м-м-м-м, сьогоднішні страви гарно пахнуть, та й виглядають смачно, – радісно сказала я, щоб у нього була мотивація.

Родріге насупив густі чорні брови і кинув на мене погляд людини, ображеної до глибини душі.

– А що, вчорашні були погані?

– Та ні, що ти! Усе було досконало!

Я поквапилася втекти в залу. Навіть компліменти незмінно оберталися проти мене. Нема на те ради, я щодня бовкаю зайве. Утім я захоплювалася ширістю Родріге: він ніколи не приховував своїх почуттів, тоді як я вважала себе зобов'язаною підлаштовуватися під кожного.

– Доброго ранку, Корантене.

– Доброго ранку, пані Ширдон.

Корантен працював офіціантом на повну ставку. Середній зріст, маленькі карі очі, русяве волосся – доволі довге, але бакенбарди завжди охайно підстрижені. Він був єдиним членом команди, що звертався до мене на «ви». Він надавав великого значення правилам етикету та умовностям. Цьому бретонцю, що опинився в Ліоні, було замалим двадцять років, і він був жакливім перфекціоністом. Утім одержимість стосувалася візуальних аспектів, як-от складання серветок чи розташування столових приборів, й аж ніяк не пришвидшувала обслуговування. Він інакше не міг: навіть коли в нас був завал, він мимоволі поправляв виделку, проминаючи накритий столик. На щастя, Корантен був не моєю проблемою: відповідальність за нього несла Катель як керівниця ресторану.

Ранковий обхід я скінчила привітанням із Марко – нашим лоцманом (хоч язик не повертався називати так те здоровило, що відповідало за навігацію й технічне обслуговування корабля). Сказати, що він ніколи не всміхався, – нічого не сказати. Здавалося, вусатий чорнявий і кремезний чоловік завжди злиться, навіть коли все гаразд. Марко незмінно супив брови, блискаючи похмурими лютими очицями, – ніби наготові вчепитися зубами в кожного.

Піднімаючись вузькими сходами до кабіни управління, я відчувала, що з кожною сходинкою втрачаю енергію, а проте чудово знала: він поважатиме мене, тільки якщо я виявлятиму силу. Та чи можливо це – вдавати сильний характер перед людиною, наділеною силою природною?

Лоцман сидів біля приладів у зашкленій кабіні із пошкрябаними шибками. Обличчя в нього розчервонілося, він засукав рукави сорочки, оголивши волохаті руки.

– Доброго ранку, Марко.

Він обернувся і ледь помітно кивнув.

З одного боку, мене паралізував страх перед цим типом, із другого не давали спокою думки про натиск Катель. Отож я набралася духу:

– Слухай, ти не ображайся, але хочу тебе попрохати: говори в мікрофон тихіше, коли оголошуєш відправлення. Бо ти надто репетуєш..

– А вам яке діло? – гримнув він своїм хрипким голосом.

– Розумієш, клієнтам це ріже вуха.

– От бідолахи...

– Якби ти дещо стишив голос, було б ідеально...

– Я вам не дикторша по телику.

Не знаю, чи я чогось добила, та принаймні передала послання. Мені полегшало, і я собою пишалася. Тепер можна було йти до страхового агента в бірюзовому костюмі. Я провела його у мій кабінет, що вже звільнився, бо Шарль повернувся у свій. У цій надміру пишній обстановці – зелений килим й обшиті темним деревом стіни – я часом почувалася немов у романі Агати Крісті («Смерть на Нілі», наприклад).

Уранці я б не встигла ретельно прочитати нову угоду на корабель, яку хотіла укласти. Та й у попередній були суттєві прогалини. Тож я вирішила про всяк випадок зустрітися після обіду з іншим страховиком, щоб порівняти й обрати найвигідніший варіант.

О п'ятій вечора до мене прийшла молода пара, яка вибирала заклад для святкування весілля, але мені не вдалося схилити їх до конкретної домовленості. Надвечір я ще раз зв'язалася з кількома компаніями, зацікавленими в проведенні щорічних корпоративів на борту корабля, та це був не мій день: усі мої пропозиції відхилили.

Після кожного провалу я картала себе за хибний підхід, попри те що чітко знала, як треба діяти. У вирішальну мить щось мене стримувало, заважало говорити й робити те, що підказувала інтуїція. Я ніяковіла, не відчувала, що маю право на авторитетність, боялася, що працюю не на своєму місці.

Коли вже вечоріло, я вирішила відпочити й випити кави в кімнаті для відпочинку. Зайшла, роздратовано зиркнула на раковину, де знову громадилося достобіса горняток. Поки готувалася кава, я висипала записочки із коробки для відгуків. Кілька тижнів тому, на мое прохання, Боббі змайстрував дерев'яну коробочку. Я хотіла, щоб кожний міг укинути анонімну записочку із коментарем про мое керівництво. Ідея була в тому, щоб люди не тримали претензій при собі й лишали відгуки, і я б тоді розуміла, як покращити стиль управління. Я також сподівалася, що дізнаватимуся про можливі напруженості, перш ніж ті переростуть у серйозні проблеми.

Писали різне: геть не цікаві коментарі, інколи суперечливі, доволі адекватні зауваження, скарги, поради – часом слушні, часом дурнуваті, траплялися й дошкульні записочки із далеко не безпідставними закидами – про справжні негаразди.

Скреготнув червоний замочок, і коробка відчинилася.

Сьогодні я отримала три послання – негусто, бувало більше.

Закид про параною видався мені несправедливим. Без сумніву, я надто старалася бути завбачливою, через що нічого не лишала на довіру, але параною – це не про мене.

У кінці робочого дня Шарль покликав мене до себе в кабінет. Коли я зайшла, він здивував мене тим, що встав і зачинив за мною двері.

– Сідайте, будь ласка, – сказав він.

Я мовчки сіла.

Повз корабель прогудів катер, розплескуючи хвилі.

Шарль підійшов до свого столу й усівся напроти мене.

– Сигарету? – запропонував він, простягнувши пачку.

– Ні, дякую, – мотнула я головою.

Він узяв собі, підпалив старою позолоченою запальничкою й затягнувся, галантно видихнувши дим убік, а не мені в лице.

- Це вже буде три місяці, як ви працюєте на кораблі.

Я всміхнулася на знак згоди.

- Випробувальний термін завершується наступного тижня.

- Так, усе правильно.

Він знову затягнувся і не одразу видихнув дим.

- Не хочу ходити з вами околяса, приймати рішення тишком-нишком. Я ще остаточно не визначився, але... не впевнений, що вас залишу.

Удар під дих. Мені аж дух забило, і я не знала, що відповісти. Попри щоденні труднощі в роботі, у мене й гадки не було, що я можу її втратити. Звільнити мене? Я застигла у фотелі, прикипівши очима до боса. Йому теж, вочевидь, було незручно.

- Фінансова ситуація в нас тривожна, - пояснив він. - Я сподівався, що ви активізуєте діяльність, та цього не сталося. Ми й далі працюємо у збиток. Бухгалтер щотижня б'є на сполох. Про банк я взагалі мовчу. Ми так довго не протримаємося, треба терміново щось робити.

Я звучно глитнула.

- На ринку зараз сутужно. Клієнти не наважуються... Я відчуваю, що ми вийдемо з цього глухого кута, але потрібен час.

Він помовчав кілька секунд, замислившись.

- Маєте ще десять днів, щоб показати себе й досягти якихось результатів, - сказав він доволі привітно. Я б дуже хотів дати вам більше часу, та, на жаль, не можу.

Мені здалося, ніби все мое життя знагла похитнулося, ніби земля розчахнулася під ногами. Я не знала, що казати. Шарль виглядав не менш засмученим за мене, а я від цього ще гостріше відчувала провал.

- Я роблю все, що мені до снаги, - нарешті сказала я.

- Не сумніваюся.

Я відчула, що очі наповнюються слізьми. О ні, я тут не рознюняюся.

- Гадаю, - додав Шарль, - у вас неправильний підхід... Ви не зосереджуєтеся на головному. От сьогодні ви практично весь день присвятили страховикам... Ну, серйозно, хіба зараз немає нагальніших справ?

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/loran-gunel/ya-obicyau-tobi-volu/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Укр. пер. Анатоля Перепаді 2001 року: Марсель Пруст. Полонянка. Цикл «У пошуках утраченого часу». (Тут і далі прим. пер.)

2

Філіпп Старк – французький дизайнер інтер'єрів.